ВІСНИК
КИЇВСЬКОГО НАЦІОНАЛЬНОГО УНІВЕРСИТЕТУ ІМЕНІ ТАРАСА ШЕВЧЕНКА

ISSN 1728-2640

ІСТОРІЯ 107/2011

Засновано 1958 року

На основі опублікованих матеріалів та архівних джерел висвітлюються актуальні питання історії України, всесвітньої історії, археології та етнології.

Для викладачів, наукових співробітників, аспірантів і студентів.

On the basis of publications and archives a number of prinical issues of the history of Ukraine, world history, archaeology and ethnical studies are examined.

For scientists, professors, aspirants and students.

ВІДПОВІДАЛЬНИЙ РЕДАКТОР	В.Ф. Колесник, д-р іст. наук, проф., чл.-кор. НАН України
РЕДАКЦІЙНА КОЛЕГІЯ	Б.М. Гончар, д-р іст. наук, проф.; Г.Д. Казьмирчук, д-р іст. наук, проф.; В.П. Капелюшний, д-р іст. наук, проф.; О.Ю. Комаренко, канд. іст. наук, доц. (відп. секр.); А.П. Коцур, д-р іст. наук, проф.; В.М. Литвин, д-р іст. наук, проф., акад. НАН України; В.М. Мордвінцев, д-р іст. наук, проф.; А.Г. Слюсаренко, д-р іст. наук, проф., акад. НАПН України; В.В. Ставнюк, д-р іст. наук, проф.; Р.В. Терпиловський, д-р іст. наук, проф.; М.Г. Щербак, д-р іст. наук, проф.; В.І. Яровий, д-р іст. наук, проф.
Адреса редколегії	01033, Київ-33, вул. Володимирська, 60, історичний факультет ☎ (38044) 234 10 57
Затверджено	Вченою радою історичного факультету 28.04.11 (протокол № 7)
Атестовано	Вищою атестаційною комісією України. Постанова Президії ВАК України № 1-05/8 від 22.12.10
Зареєстровано	Міністерством юстиції України. Свідоцтво про державну реєстрацію № 17218-5988 Р від 10.11.10
Засновник та видавець	Київський національний університет імені Тараса Шевченка, Видавничо-поліграфічний центр "Київський університет". Свідоцтво внесено до Державного реєстру ДК № 1103 від 31.10.02
Адреса видавця	01601, Київ-601, б-р Т.Шевченка, 14, кімн. 43 ☎ (38044) 239 31 72, 239 32 22; факс 239 31 28

© Київський національний університет імені Тараса Шевченка, Видавничо-поліграфічний центр "Київський університет", 2011

ЗМІСТ

Бузань В.
Суецька криза 1956 року в міжнародних відносинах ... 4
Власенко В.
Формування та структура німецької цивільної адміністрації
в генеральному окрузі "Житомир" (1941-1944 рр.) ... 7
Глушан О.
Участь С.В. Бородаєвського в розбудові української державності
в період національно-визвольних змагань 1917-1920 рр. ... 9
Горбань Т.
Геополітичні орієнтації українського національно-визвольного руху
в умовах Першої світової війни ... 12
Ігнатенко І.
Жіноче тіло у дослідженнях етнографів середини XIX – початку XX ст. ... 16
Кравченко І.
Київський грецький Свято-Єкатерининський монастир:
зовнішній устрій і економічне становище в п. п. XIX ст. ... 18
Купрієнко С.
Історіографія суспільно-господарського устрою імперії інків ... 22
Латиш Ю.
Дослідження радянської антиалкогольної кампанії 1985–1988 рр. на Заході ... 24
Машевський О.
Дипломатія держав Антанти у "Східному питанні" 1917 р. ... 28
Патриляк Б.
Опір українського селянства новим соціально-економічним заходам радянської влади у 1928 р. ... 32
Патриляк І.
Підготовка українського націоналістичного підпілля і повстанського руху до діяльності
в умовах радянської дійсності (грудень 1943 – лютий 1944 рр.) ... 36
Розовик Д.
Міграція українського населення на Поволжя, Урал і Сибір у 1860-1917 рр. ... 38
Семеніст І.
Підписання першого американсько-японського договору безпеки (1945-1952 рр.):
витоки та передумови ... 41
Сорока Ю.
Основні ідеологічні напрямки радянської історіографії
у відображенні суспільно-політичних процесів на західноукраїнських землях 1940-х–1950-х років ... 44
Тимошенко М.
Портова інфраструктура Таврики у візантійський час:
матеріали та перспективи досліджень ... 47
Філатов М.
Суспільно-політичні дискусії в США з приводу політики щодо КНР
(початок XXI ст.) ... 50
Чеберяко О.
Формування нормативно-правової бази місцевого бюджету в УСРР 1920-х рр. ... 53

CONTENTS

Buzan V.
The Suez Crisis of 1956 in international relations 4
Vlasenko V.
Forming and structure of the German civil administration
in the general district "Zhitomir" (1941-1944) 7
Glushan O.
S.V. Borodaevsky's participation in the construction of the Ukrainian statehood during
the national-emancipating competitions of 1917-1920 9
Gorban T.
Geopolitical orientations of the Ukrainian national liberation movement
in terms of the First World War 12
Ignatenko I.
The women body in ethnological and folklore works of the second half
of XIX – beginning of XX century 16
Kravchenko I.
Kiev Greek St. Catherine's monastery: an external device and the economic situation
in subsections 19 century 18
Kupriienko S.
The historiography of a social and economic system of inka empire 22
Latysh Iu.
The studying of the Soviet anti-alcohol campaign in 1985–1988 by the West scholars 24
Mashevskiy O.
The diplomacy of Entente`s members concerning the Eastern question in 1917 28
Patryliak B.
Resistance of Ukrainian peasantry to new social
and economic activities of Soviet power in 1928 32
Patrylak I.
Preparation of the Ukrainian nationalist underground and insurgent movement for activity
in the conditions of the Soviet validity (December 1943 – February 1944) 36
Rozovik D.
Migration of the Ukrainian population is on Povolzhya, Ural and Siberia, in 1860-1917 38
Semenist I.
Signature of the first US-Japan Security agreement (1945-1952 years): origins and background 41
Soroka Y.
Basic ideological directions of soviet historiography are in the reflection
of social and political processes on zakhidnoukrainskikh earths of 1940-kh–1950-kh years 44
Tymoshenko M.
The Harbor of the Tavrica of the Byzantine Period: Materials and Perspective 47
Filatov M.
Public Discussions in the USA About the Policy Towards the PRC
(the beginning of the XXI Century) 50
Cheberyako O.
The formation of normative-legal basis of local budgets in Ukrainian SSR in 1920s 53

XX ст., можемо впевнено говорити, що в традиційній українській культурі існував цілий пласт народних вірувань, уявлень, а також пересторог, пов'язаних із жіночою фізіологією та тілесністю. Цей пласт народних уявлень потребує детального та всебічного вивчення у вітчизняній етнології, адже вивчення різноманітних аспектів людської тілесності (як жіночої, так і чоловічої) і пов'язаних із нею народних уявлень та практик, дасть змогу дослідникам краще зрозуміти внутрішні механізми існування традиційної культури, світоглядні уявлення людей, що жили у позаминулі століття, їх моральні, культурні та релігійні настанови.

1. Бабенко В. А. Этнографический очерк народного быта Екатеринославского края. – Екатеринослав: "Тип. Губ. земства", 1905 – 144 с. 2. Беньковский Ив. Народный взгляд на "нечистую" женщину // Киевская старина. – 1899. – № 6. – С. 128-131. 3. Боржковский В. "Парубоцтво" как особая группа в малорусском сетльском обществе // Киев. старина. – 1887. – № 18. – С. 765–776. 4. Вовк Хведір. Студії з української етнографії та антропології. – К.: "Мистецтво", 1995. – 336 с.: іл. 5. Гійом Левассер де Боплан. Опис України. – Л. 1998. 6. Гнатюк В. Пісня про неплідну матір і ненароджені діти // Записки Наукового товариства імені Шевченка. – Львів, 1922. – Т. CXXXIII. – С. 173-224. 7. Гнатюк В. Пісня про покритку, що втопила дитину // Матеріали до української етнології. – Львів, 1919. – Т. XIX –XX. – С. 249-389. 8. Гринченко Б. Д. Этнографические материалы, собранные в Черниговской и соседних с ней губернях. – Вып. 2. – Чернигов, 1897. – 390 с. 9. Грушевський М. Історія української літератури. – Т. 4. – К.: "Державне видавництво України", 1925. – С. 628-641. 10. Гр(ушевський) Мр. Дитина в звичаях і віруваннях українського народу. Матеріали з полудневої Київщини / Обробив З. Кузеля // Матеріали до україно-руської етнології. – Т. 8. – Л., 1906. – 220 с. 11. Данильченко И. Этнографические сведения о Подольской губернии. Каменец-Подольск: "Типография Подольского Губернского Управления", 1869 – 56 с. 12. Демич В. Сифилис, венерические и кожные болезни и их лечение у русского народа // Русский архив патологии, клинической медицины и бактериологии под. ред. проф. В.В. Высоцкого. – Т. XI. – СПб.: "Издание К.Л. Риккера", 1901. – С. 337-455. 13. Коваленко Г., Манжура И. К народной медицине малороссов // Этногр. обозр. – 1891. – № 4. – С. 169-186. 14. Квітка К. Українські пісні про дітозгубницю. – К., 1928 – 61 с. 15. Литвинова П. Весільні обряди і звичаї у Чернигівщині // Матеріали до україно-руської етнології. – Т. 3. – Львів, 1900. – С. 70-173. 16. Малинка А. Н. Сборник материалов по малорусскому фольклору. – Чернигов. – 1902. 17. Маркович В. В. Знахарки нового типа // Киев. старина. – 1891. – Т. 35. – С. 413-429. 18. Матеріали до української етнології. – Л., 1919. – Т. 19-20. 19. Милорадович В. П. Народная медицина в Лубенском уезде Полтавской губернии. – К.: "Типог. имп. Университета св. Владимира", 1902. – 106 с. 20. Милорадович В.П. Народные обряды и песни Лубенского уезда Полтавской губернии, записанные в 1888–1895 г. – Харьков: "Типография губернського правления", 1897. 21. Нос С. Покрытка // Киевская старина. – 1882. – Т.1. – С. 427-429. 22. Онищук А. З народного життя гуцулів. 1. Родини і хрестини та дитина до шостого року життя // Матеріали до української етнології. – Л., 1912. – Т. 15. – С. 90-113. 23. Пісні: хрестини та весілля (етнографічні матеріали), зібрані Васильом Кравченком, з передмовою Миколи Гладкого. – Житомир, 1920. 24. Ріпецький Олекса. Парубочі й дівочі звичаї в с. Андріяшівці на Полтавщині // Матеріали до української етнології. – Л., 1918. – Т. 28. 25. Родини і хрестини на Гуцульщині. Записав П. Шекерик-Доників в с. Головах і Красносіли Косівського повіту // Матеріали до української етнології. – Львів, 1918. – Т. XVIII. – С. 86-122. 26. Сороміцькі весільні пісні, записані М.О. Максимовичем / Подав Хв. Вовк // Матеріали до українсько-руської етнології. – 1889. – Т.1. – С. 157–168. 27. Сумцов Н. Досветки и посиделки. – Киев: "Типография А.Давиденко", 1886. – 24 с. 28. Сумцов Н. Очерки народного быта. – Харьков, 1902. 29. Сумцов М.Ф. Слобожане: історико-етнографічна розвідка. – Харків: "Акта", 2002. – 282 с. 30. Талько-Грынцевич Ю. Д. Народное акушерство в Южной Руси. – Чернигов, 1889. – 54 с. 31. Труды этнографическо-статистической экспедиции в Западно-Русский край, снаряженной Императорским Русским географическим обществом. Юго-западный отдел: Материалы и исследования, собранные П. П. Чубинским. – Т. IV. – СПб., 1877. – 713 с. 32. Трусевич И. Зилле: Предания, поверья, пословицы и песни жителей Полесья //Киевлянин. – 1865. – № 107. – С. 423–424. 33. Шамраевский А. Статистическое описание Бобровицкой дачи // Памятная книжка Черниговской губернии. – Чернигов, 1862. – С. 273-276. 34. Шекерик-Доників П. Родини і хрестини на Гуцульщині. Записав П. Шекерик-Доників в с. Головах і Красносіли Косівського повіту // Матеріали до української етнології. – Л., 1918. – Т. XVIII. – С. 86-122. 35. Шухевич В.О. Гуцульщина. – Ч.5. – Верховина: "Гуцульщина", 2000, – 332 с. 36. Яворский Ю. Духовный стих о грешной деве и легенда о нерожденных детях // Изборник Киевский. –К., 1901. – С.287- 352. 37. Ястребов В. Новые данные о союзах неженатой молодежи на юге России // КС. – 1896. – № 10-12. – С. 110–128. 38. Hnatjuk V. Die Brautkammer: Eine Episode aus den ukrainischen Hochzeitbrauchen // Anthropophyteia. – 1909. – Bd 6.

Надійшла до редколегії 17.03.11

І. Кравченко, канд. іст. наук

КИЇВСЬКИЙ ГРЕЦЬКИЙ СВЯТО-ЄКАТЕРИНИНСЬКИЙ МОНАСТИР: ЗОВНІШНІЙ УСТРІЙ І ЕКОНОМІЧНЕ СТАНОВИЩЕ В П. П. XIX ст.

Стаття присвячена основним аспектам зовнішнього устрою і економічного становища Київського грецького Свято-Єкатерининського монастиря в п. п. XIX ст.

Article is devoted to key aspects of external structure and economic status of Kiev Greek monastery of St. Catherine in the nineteenth century.

Історія Київського грецького Свято-Єкатерининського монастиря сягає витоками першої третини XVIII ст. Київські греки, починаючи з 1733 р., клопотали про відкриття у Києві грецької церкви. Її заснування безпосередньо пов'язане з діяльністю ігумена Синайського монастиря Євгенія, котрий отримав дозвіл на відкриття церкви і протягом 1739 – 1742 р.р. здійснив її будівництво. Пізніше, 1748 р., монастир отримав статус подвор'я Синайського Преображенського і Свято-Єкатерининського монастиря [15, 55 – 112].

Згідно описів Києва початку XIX ст., Свято-Єкатерининський грецький монастир розташовувався у приміщеннях колишнього Петропавлівського монастиря. Петропавлівська кам'яна церква колишнього однойменного монастиря була перейменована на честь св. Великомучениці Єкатерини. В ньому були ще приділи святих Захарії та Єлизавети, св. Олексія і свв. Апостолів Петра і Павла. На сході від церкви була кам'яна дзвіниця. Праворуч від кам'яної церкви розташовувалась дерев'яна церква на честь святителя Спірідона з келіями. Ліворуч від цієї церкви були покої архімандрита (настоятеля монастиря), чернечі келії та інші дерев'яні будівлі. Монастир мав дерев'яну огорожу. Насельниками монастиря згідно штатів могли бути архімандрит-настоятель, три ієромонаха, два ієродиякона і шістнадцять штатних служителів (фактично – кріпаків, котрі виконували різні роботи в монастирі). Перша побудована кам'яна Єкатерининська церква залишалась подвор'ям цього монастиря. На подвор'ї були ще келії в двох флігелях і кам'яний погріб [13, 72-83].

9 липня 1811 р. у Києві сталася трагедія – велетенська пожежа, під час якої на 16 годин була знищена більша частина міста – Поділ. 1176 будинків, Київська Академія з Братським монастирем, Київський грецький Свято-Єкатерининський монастир, Флорівський жіночий монастир, 11 кам'яних парафіяльних церков і 4 дерев'яні, будівлі міського магістрату, контрактового будинку, численних крамничок, двох поштових контор, склади товарів на березі Дніпра стали здобиччю полум'я [17, 2].

Міський архітектор Меленський описував пошкодження, що їх спричинила пожежа: "в Екатерининском монастыре каменная церковь со сводами и с одним куполом во имя великомученицы Екатерины, апостол Петра и Павла и придел во имя Алексея человека Божия, на ней крыша железная вся погорела, внутри иконостасы все сбережены, стены и своды настоящей це-

© Кравченко І., 2011

ркви прочны, а своды придела сомнительны, окна и двери погорели, вся штукатурка снаружи и внутри попортилась, – в оном монастыре каменная колокольня на погребах со сводами о трех этажах в верхнем этаже деревянный купол крытый железом сгорел, колокола растопились, стены и своды прочны; штукатурка внутри и снаружи обгорела. В том же монастыре деревянная теплая церковь во имя святого Спиридона и при оной настоятельский дом и монашеские кельи со всеми принадлежащими к оным службам и другими строениями сгорели до основания" [17, 20].

Відомості архітектора Меленського доповнюють рапорти Київського митрополита Серапіона Св. Синоду. 12 липня 1811 р., через кілька днів після пожежі, він писав: "В греческом второклассном монастыре большая каменная церковь снаружи с куполом и главою обгорела, а внутри иконостас немного поврежден; сребро церковное с ризницею соблюдено, колокольня каменная с куполом и главою внутри и снаружи обгорела; церковь же теплая деревянная, настоятельские и братерские кельи и конюшенный двор до основания сгорели... Безприходная церковь, в подворье греческого монастыря состоящая, Екатерининская сверху обгорела кроме уцелевшей в ней внутренности церковной" [17, 21 – 22].

Через місяць, 13 серпня 1811 р., митрополит Серапіон повідомляв Св. Синоду: "От 12-го прошедшаго июля репортом Святейшему Правительствующему Синоду от меня донесено о погорении в случившийся того ж июля 9-го в Киево-подоле страшный пожар сверх прочаго – и трех монастырей, – 1) киево-братскаго училищнаго, 2) киево-греческого Екатерининского, и 3) киево-флоровского девичьего. После сего нещастного случая я по обязанности моей, требовал изобретать всевозможнейшее, хотя на первый случай, монашествующих помещение, и по сему: ... греческого монастыря архимандрит с одним иеромонахом и одним иеродиаконом, коих только и имеется, остаются в уцелевшем при колокольне того монастыря покое" [17, 24]. Таким чином, крім відомостей про пошкодження пожежею монастиря бачимо, що 1811 р. в Київському грецькому Свято-Єкатерининському монастирі було всього три насельники (можливо, митрополит просто не став згадувати про послушників та служителів монастиря).

Отже, під час пожежі 1811 р. церква св. Єкатерини вціліла завдяки залізним дверям і обережності духівництва, котре не дозволило заносити до церкви речі, котрі рятували з охоплених пожежею будинків. А от Петропавлівський монастир тоді повністю згорів, як і інші будівлі на Подолі. Після цієї пожежі монастир, на жаль, вже не зміг повністю відновитися і протягом майже всього XIX ст. перебував у скрутному матеріальному стані. Синаїти не могли відбудувати Петропавлівський монастир. До пожежі там були соборна церква свв. апп. Петра і Павла з двома приділами, церква свв. Захарія і Єлизавети з трапезою, побудована 1763 р., кам'яна дзвіниця над воротами, келії і дерев'яна огорожа навколо монастиря. На його відбудову потрібно було 101213 руб., але держава не виділила цієї суми до 1823 р., "по причине Высочайших подтверждений о сокращении сметы строительных расходов по Духовному ведомству" [4, 26 – 46]. Київський митрополит вдруге доповідав Св. Синоду, що монастир можна хоч частково відновити за 23347 руб., але й цих грошей не виділили згідно зазначеної причини. Синод лише розпорядився 1822 р. ввести в монастирі прибутково-видаткові книги, що, втім, скоро відмінили. Монастир повинен був за свої кошти поступово відбудовуватись. До 1826 р. там були побудовані лише маленька дерев'яна келія, хата для робітників і дерев'яна огорожа [4, 28]. Тому земля під монастирем була оцінена у 5610 руб. асигнаціями і 1826 р., під час відсутності там настоятеля, землю передали у завідування духовно-училищного управління для побудови приміщень Київської духовної семінарії, а цю суму внесли до державного банку для зберігання на рахунок Свято-Єкатерининського грецького монастиря у Києві [14, 157].

1828 р. грецький монастир перевели назад у приміщення при церкві св. Єкатерини, а позаду Петропавлівської церкви був побудований близько 1830 р. великий кам'яний триповерховий корпус, в який 1832 р. перевели Київську духовну семінарію [18, 76]. Але дача в Петропавлівській Борщагівці зі ставком, млином і постоялим двором залишились у володінні Єкатерининського монастиря.

Згодом монастир, втративши багато своїх земельних володінь на Подолі, неодноразово, але безуспішно намагався повернути їх собі протягом майже 40 років. Коли будівлі монастиря, крім церкви, згоріли під час пожежі, настоятель монастиря архімандрит Мисаїл 1814 р. скаржився Київському митрополиту Серапіону, що Київська будівнича комісія розподілила монастирську землю під забудову приватним особам, а йому обіцяла або заплатити за кожен сажень землі по 4 і 5 руб., або виділити стільки ж землі в іншому місці. У монастиря відібрали понад 400 сажнів землі, і не було де побудувати підсобні монастирські приміщення, тому архімандрит Серапіон просив захисту у митрополита. Справа про землю вирішувалася в Київській Духовній Консисторії, Київському губернському правління, у прокурора Св. Синоду, Київського громадянського губернатора, але безуспішно: Синоду губернатор повідомив, що монастир отримав у якості компенсації навіть більше землі, ніж у нього забрали. Київська будівнича комісія пояснювала, що згідно нового плану міста, вулиці на Подолі стали набагато ширшими, ніж були до 1811 р., деякі прокладені там, де їх раніше не було, і тому всі мешканці Подолу – власники земельних ділянок – понесли пропорційно рівні втрати землі, в тому числі Єкатерининський монастир – 459 сажнів, і у нього залишилось ще 1073 сажні. Насправді, через якісь непорозуміння, у монастиря реально залишилось всього 524 сажні, а інша земля опинилась у володінні приватних осіб. 1825 р. настоятеля монастиря змінили, але через політичні обставини він не зміг приїхати до Києва аж до 1831 р. З плином часу монастирю все важче було щось довести чи змінити; це посилювалось жахливим бюрократизмом державної влади: і менш важливі справи могли тягтися протягом багатьох років… Патріарх Константинопольський Константій неодноразово звертався до Св. Синоду з проханням захистити права монастиря, але це не приносило реальних плодів.

Час йшов, і у квітні 1834 р. біля монастиря і в ньому самому відбулася нова пожежа, під час якої згоріли приватні будинки, що знаходились на землі, що раніше належала монастирю [4, 5 – 14]. Спроби архімандрита Кирила якось обернути ситуацію з землею на свою користь знову не мали успіху. Сам монастир мав великі збитки через пожежу: згоріли 13 дерев'яних покритих залізом крамниць вартістю 12350 руб., чотири дерев'яні келії (1000 руб.), деякі інші будівлі і майно, а зі стін самої церкви обсипалась штукатурка і почорнів дах на куполі. Всього монастир мав 19610 руб. збитків. Настоятель просив у митрополита і Св. Синоду поклопотатись перед імператором про допомогу на побудову келій в монастирі для розташування братії, котру очікували з Константинополя, і для найнеобхідніших приміщень. Тимчасово настоятель і штатні служителі розташовувались у приміщенні колишньої трапезної. Склали кошторис на суму понад 45 тис. руб., але Св. Синод

відповів, що у монастирі згоріло власне монастирських будівель всього на 4 тис. руб., а в монастирі є гроші у банку, так що допомоги від держави не буде. Крім того, архімандрит Кирил для розробки проекту необхідних приміщень (келій для настоятеля і братії, дзвіниці, сараю, стайні, комори, ще двох келій і огорожі) звернувся до послуг не офіційного міського архітектора, а до приватних осіб – архітектора Богдановича і землеміра Дубицького. Ще однією причиною відмови у виділенні коштів було те, що монастир не був фінансово підзвітним місцевій єпархіальній владі, не вів прибутково-видаткових книг, і виділені кошти могли використовуватися не за призначенням. Та й братія монастиря складалась лише з настоятеля, не було не лише кількості котра визначалася штатами, але навіть достатньої для служіння кількості ченців, тому великих приміщень для монастиря і не потрібно, для них достатньо землі яка є…

Неодноразово настоятель монастиря звертався з проханнями про допомогу до Київських митрополитів Євгенія і потім до Філарета. Так, 1839 р. настоятель монастиря архімандрит Кирил написав клопотання Київському митрополиту Філарету, в якому описував всі негаразди, що сталися з монастирем починаючи з 1811 р., і просив його звернутись до Св. Синоду з проханням "о вспомоществовании сей обители от казны изчисленного по смете и Св. Синодом признанною к употреблению, на устройство сметою, вместо того предположения, которое было учинено на распространение сей обители покупкою сметного места, а о безочередном решении по законам производящегося теперь в Киевском магистрате дела, о монастырской земле, на предмет возвращения оной с каменным погребом по делу показанием, монастырю, учинить сношение с Г. Киевским Военным Губернатором, и о том учинить Архипастырскую резолюцию" [4, 1 – 4].

Але згідно указу Св. Синоду від 21 січня 1842 г. монастирю знову відмовили у виділенні коштів з державної скарбниці, тому що в монастиря повинні були бути залишки штатних сум, були кошти в банку з відсотками, що накопичились. Пропонувалось видати монастирю нову "збірну книгу", або залучити благодійників, або взяти позику – словом, обійтися місцевими засобами, і будувати поступово, суворо заощаджуючи кошти [4, 96 – 99].

За таких обставин Київський митрополит Філарет 1842 р. навіть пропонував перевести монастир з Києва до Ніжина, але це потрібно було узгодити з патріархом Константієм. Останній відповів, що в Ніжині у грецької громади свій магістрат, вони утримують дві церкви, платять духівництву і причетникам. Не можна втручатися в управління Ніжинської грецької громади, змусити їх розташувати у своїй церкві Київський монастир. "Покорнейше прошу, – писав патріарх, – чтобы благоволено было, в сем Первопрестольном древнейшем Граде, где посеяли семена христианской веры, и оттуда возсияли по всей обширной стране Русской лучи Божественного света, и в котором граде просиял тоже своими добродетелями благословенный лик толиких святителей Греческих, остаться, монастырь сей неколебимым, существующим столь долгое время в Киеве, от 1698 году залогом единоверия обеих Православных Церквей" [4, 116 – 120]. Св. Синод, враховуючи думку російського посла в Константинополі Буткевича, що було б корисно і для російського релігійного впливу на Сході задовольнити прохання патріарха Константія, щоб у Києві, як колисці Православ'я, зберігся грецький монастир, постановив залишити пропозицію митрополита про переведення монастиря до Ніжина без наслідків, зобов'язати митрополита вжити рішучих заходів, щоб якомога швидше і зручніше влаштувати Єкатерининський монастир, за рахунок власного капіталу цього монастиря та інших джерел прибутків, а також скласти кресленики і кошториси побудов [4, 121]. Патріарх Константій відправив також власноручного листа Київському митрополиту, в якому писав, що він багато років жив у Києві і свято береже пам'ять про місто. Можна зрозуміти піклування патріарха про той монастир, в якому він в юності жив, коли навчався у Київській Академії. Він навіть пропонував від себе особисто 5000 руб., якби не вистачало коштів на будівництво [4, 125].

Після цього справа, нарешті, зрушила з мертвої точки. Київський єпархіальний архітектор Спарро 1844 р. склав кресленики і кошторис на побудову братських келій і дзвіниці. Через те, що не вистачало місця, великих приміщень для братії побудувати було ніде. На келії було потрібно 7175 руб. 96 коп., на дзвіницю – 4128 руб. 82 коп., всього – 11304 руб. 78 коп. сріблом [4, 124]. 1845 г. проект був затверджений імператором і Св. Синодом, призначені члени будівничої комісії: настоятель монастиря архімандрит Кирил, протоієрей Успенського собору Петро Максимович, священик Києво-Подільської Хрестовоздвиженської церкви священик Косьма Лободовський, священик Киево-Флорівского монастиря Печенєв і єпархіальний архітектор Спарро [4, 137].

Спочатку вирішили будувати келії. Будівництво почалося 1848 р. і завершилось 1850 р. Підрядчиком був київський купець Фадєєв. 1852 р., коли зібрали частину коштів на продовження будівництва, почали будувати дзвіницю [4, 150 – 222], яку закінчили 1857 р.

У ці ж роки (1843-1853) монастир намагався довести свої права на частину землі, котра перейшла до Київської семінарії, але невдало [2].

Київський грецький Єкатерининський монастир розташовувався в південно-східній частині Олександрівської площі, де на неї виходили Братська та Іллінська вулиці. Церква монастиря мала одну баню [8, 258 – 259]. 1857 р. у монастирі побудували невелику кам'яну двоповерхову дзвіницю; тоді ж на тісному монастирському подвір'ї побудували і одноповерхові братські келії. За описом М. Сементовського, на початку XX ст. у Єкатерининській церкві були дві особливо шановані ікони – Тихвінської Божої Матері, покрита срібною ризою, в особливому кіоті на правому боці іконостасу, та ікона Святителя Миколая Чудотворця – досить старовинний образ, теж покритий срібною ризою. Літургія в монастирі звичайно починалась о 7-й годині ранку [16, 269].

Спочатку церква монастиря св. Єкатерини мала типово українські архітектурні риси, мала три бані. Але в кінці XIX ст. її перебудували так, що залишилася лише одна, центральна – верх первісної барокової будівлі. Всередині храму був дуже красивий іконостас у стилі рококо [1, 27 – 28].

1858 р., за бажанням Константинопольского патріарха, Київський грецький монастир зобов'язали надавати фінансові звіти на ревізію Київської Духовної Консисторії, хоча раніше монастир не звітувався київській духовній владі.

Що стосується матеріального стану монастиря, то відомості про це, що збереглися, дуже уривчасті. Так, на 1826 р. монастир отримував від Київського повітового казначейства 2610 руб. річного утримання. За 1826 – п. п. 1827 р. виторг за продаж свічок склав 1127 руб. 50 коп., "кошельковий" збір за рік складав 40 руб. 16 коп., за оренду крамниці міщанин Степан Запісоцький платив монастирю 211 руб., пожертви на ремонт Єкатерининської церкви від двох міщанок склали 2600 руб., за оренду житлових приміщень і крамниць монастир отримав 380 руб., за продані три копиці сіна – 75 руб., за продане старе залізо – 169 руб., прибуток з Єкатерининської

церкви – 51 руб., тобто річний прибуток складав приблизно 7 тис. руб. Гроші витрачались на купівлю різних будівельних матеріалів, продуктів, вина для богослужіння, ладану, проскур, свічок, антимінса, на дрібні будівельно-ремонтні роботи, пошиття риз (на це було витрачено 3085 руб.), на платню братії монастиря і штатним служителям (645 руб.), та ін. [9].

1829 р. річний прибуток монастиря складав приблизно 4026 руб. (2610 руб. від держави, 600 руб. від купця Олексія Ходунова за оренду п'яти крамниць, 340 руб. від оренди будинків, 31 руб. "кошелькових" грошей і 445 руб. від продажу свічок). За рік було витрачено 5671 руб., тобто більше, ніж річний прибуток (за рахунок залишку 2969 руб. з 1828 р.) [10].

1834 р. монастир повинен був звітуватись не за всі прибутки, а лише за 2610 руб. 32 коп., що отримував від держави, котрі йшли на платню настоятелю, братії і служителям монастиря, купівлю вина, проскур, утримання ризниці, провізію та ін. [11] 1835 р. держава видала монастирю 2260 руб. [12], тобто річний прибуток монастиря був досить нестабільним. З травня 1842 р. держава скоротила утримання монастиря на 746 руб. 81 коп. на рік [3].

Зберігся фінансовий звіт монастиря за 1856 р. Як писав настоятель архімандрит Хрисанф, "из отчета вверенного мне монастыря можно видеть его достаток и не требовать от него большего; между тем, время от времени я стараюсь ввести в нашем монастыре порядок, подобный другим монастырям и надеюсь со временем успеть". Монастир звітувався Синайському архієпископу (на той час ним був уже згаданий колишній Константинопольський патріарх Константій). З цього звіту видно, що монастир мав річний прибуток 1955 руб. 24 коп., з них штатної суми (утримання від держави) – 746 руб. 81 коп., економічної суми (прибутки від відсотків з капіталів, за оренду монастирських приміщень) – 1031 руб. 40 коп., і церковної суми (виручки від продажу свічок, проскур, пожертв) – 177 руб. 3 коп. Штатна сума йшла на платню настоятелю (350 руб.) і братії (ієромонахам – від 20 до 25 руб. на рік), послушникам (від 10 до 15 руб.), штатним служителям, кухарю, писарю і на канцелярські товари. Економічна сума витрачалась на продукти та дрібні господарчі речі, церковна сума – на купівлю проскур, вина, лампадної олії, свічок, дров для опалення церкви [5].

Цікаво, що протягом 1863 – 1864 р.р. настоятель монастиря архімандрит Мелетій збирав пожертви для Синайського монастиря, причому зібрали досить велику як на ті часи суму – 3852 руб. 65 коп. [6] Оскільки нам недоступні фінансові звіти, котрі монастир посилав на Синай, цей факт є одним з не багатьох свідчень того, що незважаючи на власне скрутне становище, Київський Свято-Єкатерининський монастир фінансово підтримував свою "метрополію".

В середині XIX ст. (за даними 1865 р.), кошти на утримання монастиря надходили, по-перше, від держави (початкова сума 746 руб. 81 к., і згідно указу від 19 березня 1863 р. замість 16-ти штатних служителів, 800 руб. Крім того, монастирю належала дача в Петропавлівській Борщагівці зі ставком, водяним млином і постоялим двором, що приносила прибуток до 600 руб. на рік. Монастир отримував відсотки з постійного капіталу (5765 руб.) близько 320 руб. на рік. Також здавали в оренду сусідній з монастирем кам'яний будинок за 42 руб. на рік. Нарешті, невеликий церковний прибуток (треби, свічки та ін.) складав близько 400 руб. на рік, тобто всього монастир мав близько 3000 руб. річного прибутку [7, 600 – 601].

Таким чином, протягом п. п. XIX ст. економічне становище монастиря було нестабільним, то покращувалось, то погіршувалось. Монастир двічі (1811 і 1834 р.р.) страждав від пожеж. Під час перепланування міста і в результаті передачі ділянки колишнього Петропавлівського монастиря Київській семінарії монастир втратив більшу частину своєї землі. Настоятелі монастиря неодноразово намагались виправити становище: повернути монастирю землю, отримати допомогу від держави на будівництво нових приміщень, але безуспішно. Все ж після численних прохань не лише від настоятелів монастиря, Київських митрополитів, але й від Константинопольського патріарха Константія, монастирю вдалося в 40-50-х р.р. XIX ст. побудувати келії і дзвіницю, головним чином, за свої кошти.

Єкатерининський монастир був найбіднішим монастирем Київської єпархії. Держава постійно скорочувала суму на утримання монастиря. Незважаючи на своє становище, монастир все ж продовжував надавати матеріальну допомогу Синайському монастирю. На жаль, оскільки монастир майже ніколи не звітувався у витраті своїх коштів перед київською єпархіальною владою, не можна скласти уявлення про розміри цієї допомоги.

1. Геврик Тит. Втрачені архітектурні пам`ятки Києва. – Нью-Йорк-Київ, 1991, 64 с. 2. Дело об отторжении земельного участка принадлежащего Киево-Греческому Екатерининскому монастырю. – 1843-1852. – Центральний державний історичний архів України у м. Києві (ЦДІАУК), ф. 127, оп. 876, спр. 68, 152 арк. 3. Дело по отношению Киевской казенной палаты о возвращении в казначейство денег, перебранных Киево-Греческим монастырем. – 1843. – ЦДІАУК, ф. 127, оп. 809, спр. 191, 6 арк. 4. Дело по прошению архимандрита Киево-Греческого монастыря Кирилла об оказании пособия сему монастырю в стесненном семинарскими зданиями положении его. – 1839-1850. – ЦДІАУК, ф. 127, оп. 799, спр. 455, 234 арк. 5. Дело по рапорту настоятеля Греческого монастыря с представлением отчета за 1856 г. – 1857. – ЦДІАУК, ф. 127, оп. 829, спр. 52, 14 арк. 6. Дело по указу Св. Правительствующего Синода, об истребовании от архимандрита Киево-Греческого монастыря Мелетия объяснения, касательно сбора пожертвований, производимых им в пользу Синайского Владычняго монастыря. – 1864. – ЦДІАУК, ф. 127, оп. 836, спр. 283, 4 арк. 7. Закревский Н.В. Описание Киева. – Т. 2. – М., 1868. – С. 592-601. 8. Захарченко М. М. Киев теперь и прежде. – К., 1888. – 294 с. 9. Книга записи прихода и расхода денежных сумм Киевского Екатерининского греческого монастыря за 1826 – п.п. 1827 г.г. – ЦДІАУК, ф. 898, оп. 1, спр. 1, 7 арк. 10. Книга Киево-Греческо-Екатерининского монастыря на записку прихода и расхода суммы на 1834-й год. – ЦДІАУК, ф. 898, оп. 1, спр. 1б, 14 арк. 11. Книга Киево-Греческо-Екатерининского монастыря на записку прихода и расхода суммы на 1829-й год. – ЦДІАУК, ф. 898, оп. 1, спр. 2, 12 арк. 12. Краткая ведомость из книг Киево-Греческого Екатерининского монастыря о приходе, расходе и остатках сумм за июнь 1835 г. – ЦДІАУК, ф. 898, оп. 1, спр. 3, 9 арк. 13. Описание города Киева. Составлено землемером А. А. Масловским в 1805 году // Киев в фондах Центральной научной библиотеки АН УССР. – К., 1984. – С. 72-83. 14. Первое путешествие в Синайский монастырь в 1845 году архимандрита Порфирия Успенскаго. – СПб., 1856. – 365 с. 15. Петров Н.И. Греческий Екатерининский монастырь в Киеве // Труды Киевской Духовной Академии. – 1896. – № 1. – С. 55-112. 16. Сементовский Н. Киев, его святыни, древности, достопамятности и сведения, необходимые для его почитателей и путешественников. – К.-СПб., 1900. – С. 269. 17. Титов Ф.И. Киево-Подольские монастырские и приходские храмы сто лет тому назад. – К., 1914. – 27 с. 18. Фундуклей И. Обозрение Киева в отношении к древностям. – К., 1847. – 112 с.

Надійшла до редколегії 17.03.11

Наукове видання

ВІСНИК

КИЇВСЬКОГО НАЦІОНАЛЬНОГО УНІВЕРСИТЕТУ ІМЕНІ ТАРАСА ШЕВЧЕНКА

ІСТОРІЯ

Випуск 107

Друкується за авторською редакцією

Оригінал-макет виготовлено Видавничо-поліграфічним центром "Київський університет"

Автори опублікованих матеріалів несуть повну відповідальність за підбір, точність наведених фактів, цитат, економіко-статистичних даних, власних імен та інших відомостей. Редколегія залишає за собою право скорочувати та редагувати подані матеріали. Рукописи та дискети не повертаються.

**Підписано до друку 06.12.11. Формат 60x84 1/8. Вид. № І 5. Гарнітура Arial. Папір офсетний.
Друк офсетний. Наклад 300. Ум. друк. арк. 6,7. Обл.-вид. арк. 7,25. Зам. № 211-5862.**

**Видавничо-поліграфічний центр "Київський університет"
01601, Київ, б-р Т. Шевченка, 14, кімн. 43,
☎ (38044) 239 32 22; (38044) 239 31 72; (38044) 239 31 58; факс (38044) 239 31 28
e-mail: vpc_div.chief@univ.kiev.ua
http: vpc.univ.kiev.ua**